СУМНІВ ІДЕ НА КОРИСТЬ

I

Картер Вотсон із свіжим журналом під пахвою повільно простував вулицею, зацікавлено роздивляючись навкруги. Двадцять років минуло відтоді, як він був тут востаннє, і те, що він побачив тепер, украй приголомшило його. В ті давні часи, коли Картер Вотсон хлопчиськом тинявся вулицями цього міста на заході Штатів, тут було тільки тридцять тисяч мешканців, тепер же їх триста тисяч. На цій вулиці жили тоді тихі й добропристойні робітничі родини. А ось тепер, у цей надвечірній час, Картер Вотсон побачив, що її поглинув величезний квартал — гніздовище усіляких вертепів. На кожнім кроці — китайські та японські крамнички вперемеж із притонами й шиночками найгіршого штибу. Мирна вулиця його юності стала справжнісіньким осереддям злочинства.

Він глянув на годинника. Пів на шосту. Його не здивувало мертве безлюддя вулиць: він добре знав, чому це, але допитливість вела його все далі. Всі ті двадцять років, коли він блукав світами, скрізь вивчаючи умови суспільного життя, згадка про рідне місто, любе й лагідне, зігрівала йому серце. Метаморфоза, яку він тут побачив, болюче його вразила. Але він таки не поверне назад, аж доки не переконається на власні очі, до якої ганьби докотилося його місто.

До того ж Картер Вотсон був наділений гострою соціальною й громадянською свідомістю. Мавши достаток, він, проте, не бажав розтринькуватись по світських чаюваннях та обідах; актриси, перегони й такі інші розваги полишали його цілком байдужим. Вотсоновою пристрастю були питання моралі, і він мав себе за неабиякого реформатора, хоч його діяльність зводилася головним чином до співробітництва в різних журналах та до видання блискучих,

розумно, написаних книжок про робітництво і населення міських нетрищ. Серед двадцяти семи відомих його праць були й такі; "Якби Христос прийшов до Нью-Орлеана", "Спрацьований робітник", "Житлова реформа в Берліні", "Сільські нетрища Англії", "Населення Іст-Сайду", "Реформа на противагу революції", "Університетське містечко як притулок радикалізму" та "Печерні люди цивілізації".

Але Картер Вотсон не був ні маніак, ані фанатик. Спіткавши на своєму шляху щось потворне, він не губився — він вивчав його і викривав. Не був йому властивий і безтямний запал. Його рятували природний гумор, багатий життєвий досвід і врівноважений філософський склад розуму. Він відкидав можливість блискавичних перетворень і вірив, що вдосконалення суспільства пов’язане з повільним та болючим процесом еволюції. Він не визнавав ані коротких шляхів, ані раптових перероджень: оновлення людства має народитись у жорстокій боротьбі й стражданнях — такий завжди був шлях соціального поступу.

Ось і цього літнього надвечір’я Картер Вотсон відчував дослідницький неспокій. Він зупинився перед шинком з аляпуватою вивіскою "Вандом". Заклад мав два входи. Перший, що вів, очевидно, в господарське приміщення, не зацікавив Вотсона. Пройшовши в другий вхід, що виявився вузьким коридором, він опинився у великій порожній кімнаті з безліччю столиків та стільців. У темнім кутку Вотсон помітив піаніно. Вирішивши, що треба буде повернутися сюди пізніше і вивчити породу людей, які п’ють за цими незліченними столиками, Картер Вотсон рушив далі.

Коротенький коридорчик у глибині вів до невеличкої кухні. Тут за столом сидів на самоті Петсі Горен — власник "Вандому", і нашвидку вечеряв, щоб встигнути до напливу відвідувачів. Петсі Горен був лихий на весь світ. Цього ранку він устав з лівої ноги, і цілий день усе йому було не гаразд. Якби спитати його буфетників, вони б сказали, що хазяїн у лихому гуморі. Але Картер Вотсон не знав цього. Коли він проходив коридором, набурмосений Петсі Горен уп’явся очима в журнал, що

Вотсон ніс під пахвою. Петсі не знав, хто такий Картер Вотсон, не знав і того, що той тримає у руках саме журнал. Знайшовши па кому зірвати серце, Петсі вирішив, що незнайомець — один з тих шкідників, які псують та бруднять стіни його шинку, коли пришпилюють, а то й наклеюють рек-

ламні оголошення,, Барвиста обкладинка журналу тільки підтвердила його підозру. З цього й почалося. З ножем та виделкою в руках Петсі підскочив до Картера Вотсона.

— Геть відсіля! — заревів Петсі. — Знаю я ваші фокуси!

Картер Вотсон сторопів. Надто вже несподівано вихопився перед ним господар.

— Стіни мені паскудити!.. — кричав Петсі, щедро пересипаючи свої слова соковитою і брудною лайкою.

— Що ви, я й на думці не мав... — почав Вотсон, та Петсі урвав його на півслові.

— Заткни пельку й котися відсіля! — гримнув він, розмахуючи, задля більшої переконливості, ножем та виделкою.

Картер Вотсон уявив, як виделка встромляється йому поміж ребра і, зрозумівши, що з його боку було б таки вельми необачно не "заткнути пельку", повернувся, щоб піти. Та його покірливий відступ тільки додав люті Петсі, бо цей достойник облишив столове причандалля і кинувся на Вотсона.

Петсі важив сто вісімдесят фунтів. Так само й Вотсон. Але якщо Петсі знався лише на безладних і навальних шинкових бійках, Вотсон був боксер, і отже мав неабияку перевагу. Тим-то кулак Петсі, занесений для нещадного удару, вразив лише повітря. Тут Вотсонові слід було

врізати Петсі з лівої та й тікати. Одначе Вотсон мав ще одну перевагу: вміння боксувати, обізнаність із життям міських нетрищ і гетто по всім світі привчили його до самовладання.

Отож, рвучко обернувшись, він, замість ударити самому, ухилився від наступного удару Петсі і ввійшов у клінч. Але Петсі, що вергнувся в атаку, наче буйвіл, мав значну швидкість, у той час, як Вотсон її не мав. Результат був такий: обоє всіма своїми трьомастами шістдесятьма фунтами з гуркотом брязнулися на підлогу, і Вотсон опинився під суперником. Він лежав, торкаючись головою задньої стіни великої кімнати. До вулиці було п’ятдесят футів, і він швидко прикинув що йому робити. Найперше — треба було уникнути скандалу. Він не хотів, щоб його ім’я з’явилося в газетах, та ще в місті, де й тепер мешкало багато його родичів і друзів рідні.

Тим-то, обхопивши руками супротивника, що навалився зверху, Вотсон щільно притис його до себе і став чекати на допомогу, яка, безумовно, мала з’явитись, бо гуркіт падіння було добре чути. І допомога з’явилася: шестеро чоловік прибігли з бару й оточили їх півколом.

— Зніміть його, хлопці, — попрохав Вотсон. — Я його не чіпав і не хочу ніякої бійки.

Та півколо мовчало. Вотсон усе чекав, міцно притискаючи суперника до себе. Після кількох марних спроб завдати Вотсонові удар Петсі почав переговори.

— Пусти мене, і я злізу, — промимрив він.

Але тільки-но Вотсон послабив обійми, Петсі скочив на рівні і зараз же знову замахнувся на ворога.

— Ану, вставай! — наказав Петсі.

Голос його був грізним і невблаганним, ніби голос божий у судний день, і Вотсон зрозумів, що милосердя не буде.

— Відступіть убік, і я встану, — відказав Вотсон.

— Якщо ти порядна людина, вставай, — пихато промовив Петсі. Блідо-голубі його очі палали гнівом, кулак стискався для нищівного удару.

В ту ж мить він подався назад, заміряючись ногою копнути Вотсона в обличчя. Схрестивши руки, Вотсон спромігся стримати удар і, не чекаючи нового нападу, хутко скочив на ноги й знов увійшов у клінч, ще й не встиг той ударити. Тут він удруге вдався до свідків:

— Та заберіть же його, хлопці. Ви ж бачите: я його не чіпаю. Я не хочу заводити бійки. Дайте мені спокійно вийти звідси.

Але коло навіть не ворухнулося і мовчало. Від цієї погрозливої мовчанки у Вотсона аж мороз пішов поза шкірою. Чергова спроба Петсі скинути Вотсона закінчилася тим, що він сам опинився спиною на підлозі. Звільнившись від Петсі, Вотсон кинувся до дверей. Але жива стіна заступила йому дорогу. Вотсон побачив бліді, одутлі обличчя, що наче зроду й сонця не знали, і зрозумів: перед ним нічні здобичники, хижаки міських' джунглів. Вони відтрутили його назад, просто на озвірілого Петсі.

І знову стався клінч. У коротку мить перепочинку Вотсон знову звернувся до тієї зграї, і знову його слова лишилися без відповіді. Тоді в ньому прокинувся страх. Він знав багато випадків, коли у таких брудних пригонах людину без свідків били, трощили їй ребра, калічили, а то й забивали до смерті. І ще одне знав він напевно: коли хоче вибратися звідси живий і цілий, жодного з нападників не повинен торкнутися й пальцем.

А все-таки в ньому закипало справедливе обурення. Семеро проти одного ніколи не було чесною грою. Та й його вже теж брала лють, і в ньому заворушився хижак, що чаїться в кожній людині. Але він згадав дружину, й дітей, і свою недописану книжку; згадав любе своє ранчо в горах, що розкинулося на десятки тисяч акрів... На мить йому навіть зблиснуло видиво — небесна блакить, гаряче сонце золотавить заквітчані луки; ліниво по коліно у струмку стоїть череда, в потоці леліє пструг... Життя було гарне, занадто гарне, щоб ризикувати ним, піддаючись скороминущій владі звірячості. Коротше, Картер Вотсон охолов і злякався.

Його суперник, майстерно затиснутий у клінчі, силкувався виборсатись. Знову Вотсон, поклавши його на підлогу, рвонувся тікати, і знову був відкинутий назад блідолицою братією, і знову спритно вислизнув з-під удару Петсі. І знову клінч. Це повторювалося багато разів, і Вотсон щодалі ставав спокійніший, а збитий з пантелику, безпорадний Петсі скаженів усе дужче й дужче. Міцно стиснутий у клінчі, Петсі почав битися головою об Вотсона. Спочатку він влучив Вотсона в ніс. Тоді той сховав обличчя на грудях у Петсі. Вкрай розлючений Петсі безтямно бився об тім’я супротивника і тим самий поранив собі око, ніс і щоку. Що більше таким побитом він нівечив себе, то шаленіше бився.

Це однобічне побивання тривало з чверть години. При цьому Вотсон не завдав жодного удару, а тільки ухилявся. Іноді, петляючи поміж столиків, він пробував дістатися дверей, але одутлі чоловіки хапали його за поли й шпурляли назад під зливу ударів Петсі. Раз у раз і так без кінця-краю стискав Вотсон свого ворога в лещатах клінчу. І щоразу він намагався класти Петсі на підлогу так, щоб у міру довжини його тіла скорочувати собі дорогу до виходу.

Нарешті, без капелюха, розшарпаний, із заюшеним носом та підбитим оком, Вотсон вилетів на тротуар і опинився в обіймах полісмена.

— Заарештуйте його! — задихаючись видушив Вотсон.

— Здоров, Петсі, — озвався полісмен. — Що це у вас за колотнеча?

— Здоров, Чарлі, — відказав Петсі. — Розумієш, завалюється оцей тип...

— Заарештуйте цього чоловіка, полісмене! — знову зажадав Вотсон.

— Ану чеши відсіля! Марш! — гримнув Петсі.

— Марш звідси! — підтримав його полісмен. —Забирайся, коли не хочеш напитати лиха.

— Нікуди я не піду, поки ви не заарештуєте цього чоловіка. Він безпричинно напав на мене.

— Було таке, Петсі? — запитав полісмен.

— Брехня. Ось вислухай-но, Чарлі, і побий мене боже, як я брешу. У мене є свідки. Сиджу ось я у себе в кухні та їм суп, як заходить оцей тип — і до мене. Я його вперше бачу. Він був п’яний...

— Гляньте на мене, полісмене, — запротестував обурений соціолог. — Хіба я п’яний?

Полісмен похмуро зиркнув на нього ворожим оком і кивнув Петсі розповідати далі.

— Ось я й кажу: заходить цей тип і зчиняє бешкет. "Я — Тім Макгрет! — каже. — Знаєш, що я можу а тобою зробити? — каже. — Руки вгору! " Ну, я собі всміхаюсь, і тут він — бац-бац. Стукнув мене раз, другий, суп мені розлив... Ось глянь на моє око. Він мене покалічив.

— Ну, і що ви збираєтесь робити, полісмене? — поцікавився Вотсон.

— Іди звідси! Кажу: забирайся геть, бо посаджу, — відповів той.

Таке відверте зазіхання на його громадянські права обурило Картера Вотсона.

— Я протестую, пане полісмене...

У ту ж мить полісмен брутально шарпнув Вотсона за плече, ледь не звалivши з ніг.

— Ходімо, ви заарештований!

— Заарештуйте і його теж! — зажадав Вотсон.

— А дзуськи не хоч? — була відповідь. — Навіщо ти напав на нього, коли він спокійно їв свій суп?

II

Картер Вотсон не в жарт розлютився. Мало того, що на нього ні сіло ні впало накинулися, налупцювали, а тоді й посадили, так ще й геть усі ранкові газети вийшли із сенсаційними повідомленнями про його п’яницький скандал з хазяїном лихославного "Вандому". Ані слова правди не було в тих повідомленнях. Петсі Горен та його братва описували баталію в усіх подробицях. Неспростовно доводилося, що Картер Вотсон був п’яний; Тричі нібито викидали його з приміщення в рівчак, і тричі він повертався й, вергаючи піну, хвалився рознести вщент увесь шинок.

"ВІДОМОГО СОЦІОЛОГА ЗААРЕШТОВАНО ЗА ПИЯТИКУ" — прочитав Вотсон на першій сторінці заголовок, супроводжений великим його

портретом. Інші заголовки були такі: "КАРТЕР ВОТСОН ДОМАГАЄТЬСЯ ЗВАННЯ ЧЕМПІОНА". "КАРТЕРОВІ ВОТСОНУ ВТЕРЛИ НОСА". "ВІДОМИЙ СОЦІОЛОГ НАМАГАЄТЬСЯ РОЗГРОМИТИ ШИНОК" і "ПЕТСІ ГОРЕН НОКАУТУВАВ КАРТЕРА ВОТСОНА В ТРИ РАУНДИ".

Наступного ранку відпущений на поруки Вотсон з’явився в поліційний суд як відповідач на позов "Громада проти Картера Вотсона в справі нападу на громадянина Петсі Горена та побиття згаданого". Але перед початком засідання прокурор, що за своїм обов’язком має обвинувачувати всіх "кривдників громади", відкликав Вотсона вбік для приватної розмови.

— А чому б не залагодити цієї справи? — почав прокурор. — Дружньо вам раджу, містере Вотсоне: потисніть руку містерові Горену, помиріться — і справі кінець. Одне слово до судді — і справу буде припинено.

— Але я зовсім не хочу Її припиняти, — відказав Вотсон. — Краще виконуйте свій обов’язок. Ви повинні обвинувачувати мене замість того, щоб пропонувати миритися з цим... суб’єктом.

— О, я буду вас обвинувачувати, будьте певні! — гарикнув прокурор.

— Вам доведеться обвинувачувати і цього Горена — заявив Вотсон, — бо я зараз же подаю на нього в суд за напад і побиття.

— І все ж краще було б для вас помиритись і потиснути руки одне одному, — ще раз сказав прокурор, і цього разу в голосі його чулася майже погроза.

Судовий розгляд обох справ призначили на той самий ранок рівно тижнем пізніше у поліційного судді Вітберга,

— В тебе немає шансів, — сказав Вотсонові давній друг його дитинства, колишній видавець найбільшої газети у місті. — Кожен чудово розуміє, що це він напав на тебе. Репутація в нього препогана. Проте це ані крихти тобі не допоможе. Все одно обидві справи буде припинено. Та й то лише тому, що це ти. Хтось би ординарний на твоєму місці, його б ще й засудили.

— Нічого не розумію, — відказав приголомшений соціолог. — Ні за цапову душу на мене накинулися, налупцювали, я не завдав жодного удару, і я...

— Це все до клямки, — перебив його товариш.

— Що ж тоді не до клямки?

— Послухай-но сюди. Ти зараз на контрах з місцевою політикою й цілою політичною машиною. Хто ти такий? Ти навіть не мешканець цього міста, живеш собі на своєму ранчо. Тут ти не маєш виборчого права, а тим більше — якогось впливу на виборців. А твій шинкарюга має значний вплив на виборчі голоси у своїй околиці, дуже значний.

— Ти хочеш сказати, що суддя Вітберг порушить свій обов’язок і святість присяги, відпустивши без покари цю звірюку?

— Побачиш, — була похмура відповідь. — О, він зробить усе гладенько. Він винесе надзаконну, над’юридичну ухвалу, прикриту всіма, скільки їх не є, словами про справедливість і закон.

— Але існують ще газети! — скрикнув Вотсон.

— Газети зараз не виступають проти адміністрації. Вони завдадуть тобі доброго чосу. Ти вже бачив, що вони тобі підклали.

— То невже ота поліційна шатія не напише правди в протоколі?

— Вони напишуть щось таке схоже на правду, щоб публіка їм повірила. Ти ж знаєш, що на ці протоколи загодя даються інструкції. Вони мають наказ усе перекрутити, замазати, і Небагато залишиться від тебе, коли вони своє зроблять. Краще облиш цю справу одразу. Це чиста халепа!

— Але судовий розгляд уже призначено.

— Пусте! Тільки скажи — і вони як стій його припинять. Не можна боротись проти машини, хіба тільки як маєш за плечима ще сильнішу машину.

III

Картер Вотсон затявся на своєму. Він переконався, що машина розчавить його, але він усе життя намагався збагачувати свій соціальний досвід, а цей випадок то вже безперечно був чимось новим.

Того ранку, як мав відбутися суд, прокурор ще раз спробував мирно уладнати конфлікт.,

— Коли так, то я волів би найняти адвоката, — сказав йому Вотсон.

— Це ні до чого, — відмовив прокурор., — Громада платить мені за те, що я викопую свій обов’язок, і я його виконуватиму й надалі. Але вам я ось що скажу: у вас немає ніяких шансів. Ми об’єднаємо обидві справи в одну, і тоді побачите.

Суддя Вітберг справив непогане враження на Вотсона. Досить ще молодий, невисокий і в міру огрядний, чисто поголений, з розумним обличчям, він і справді здавався дуже приємним. До того ж уста в нього були усміхнені, а в кутиках темних очей залягли веселі зморшки. Приглядаючись до нього, Вотсон подумав, що пророцтво його давнього товариша не справдиться.

Але дуже скоро він зрозумів, що помилився. Петсі Горен та його двоє прибічників наплели цілу купу брехливих свідчень. Вотсон ніколи б і не повірив, якби все те не діялося на його очах. Вони повністю заперечили навіть існування решти чотирьох свідків, бійки. А з тих двох, котрі давали свідчення, один заявив, що був на кухні і може засвідчити, як Вотсон без жодної причини накинувся на Петсі, а другий, залишаючись у барі, бачив, як Вотсон удруге й утретє вдерся в шинок і хотів чи не забити бідолаху Петсі. Брутальна лайка, яку вони приписували Вотсонові, була така добірна й невимовно огидна, що ніхто б і не повірив, наче то правда. Щоб він, Картер Вотсон, та міг таке казати! А коли Вотсон почув про звірячі свої удари в обличчя нещасного Петсі і почув про стілець, який він розтрощив, марно намагаючись забити Петсі, йому стало смішно, хоч водночас і сумно. Суд перетворився на фарс. Вотсона гнітила думка, яке нице бував життя і яка ще довга дорога перед людством, поки воно збудеться тієї ницості.

Вотсон не впізнавав сам себе, та й найлютіший ворог не міг би впізнати його в тому розбишаці й паливоді, яким постав він зі слів свідків. Як і завжди при кривоприсяжництві, свідчення суперечили в деталях одні одним, та суддя чомусь не помічав цього, а прокурор і адвокат Петсі вміло обходили непевні місця. Вотсон не подбав про адвоката собі і зараз був тільки радий з того.

Все ж таки коли він зійшов на поміст і почав розповідати, в ньому ще тліла якась подоба довіри до судді Вітберга.

— Я прогулювався вулицею, ваша честь... — почав Вотсон, але суддя урвав його.

— Нас не цікавлять ваші попередні вчинки, — гаркнув він. — Хто завдав першого удару?

— Ваша честь! — спробував боронитись Вотсон. — Я не маю свідків, тому правдивість моїх слів можна встановити, лише вислухавши мене до кінця...

І знову його урвали.

— Ми тут не журнали випускаємо! — ревнув суддя Вітберг і глянув на Вотсона так люто й вороже, аж той насилу переконав: себе, що це та сама людина, яку він бачив кілька хвилин тому зовсім інакшою.

— Хто завдав першого удару? — запитав адвокат Петсі.

Тут втрутився прокурор, вимагаючи з’ясувати, яку з

двох справ зараз розглядають і за яким це правом оборонець Петсі допитує підсудного. Адвокат Петсі відбив напад. Тоді суддя Вітберг заявив, що йому нічого не відомо про якусь другу справу. Все це вимагало з’ясування. Розпочалася словесна баталія двох законників, яка завершилася тим, що обидва перепросили суддю та один одного. І далі все йшло в такому ж дусі. Вотсонові це нагадало гурт дрібних злодіяк, що здіймають колотнечу навколо чесної людини, коли тягнуть у неї гаманця. Машина собі працювала, та й годі.

— Навіщо ви зайшли в місце з такою сумнівною репутацією? — запитано у Вотсона.

— Бачите, багато років я вивчаю економіку й соціологію і тому маю звичку знайомитись...

Але його знов урвали.

— Нас не цікавлять ваші ології! — гарикнув суддя Вітберг— Питання поставлено прямо, тож і відповідайте на нього прямо. Були ви п’яний чи ні? Ось де суть питання.

Коли Вотсон спробував розповісти як Петсі покалічив собі обличчя, б’ючись йому об голову, його відверто висміяли, а суддя Вітберг знов не дав йому договорити.

— Ви усвідомлюєте святість присяги, що ви її дали: казати правду і саму тільки правду? — запитав суддя. Що за байки ви тут розповідаєте? Хто це повірить, щоб людина сама себе калічила, б'ючись ніжними та вразливими частинами обличчя об вашу голову! Ви ж тямуща людина, погодьтеся, що це — безглуздя!

— У гніві люди часто стають нерозважливі, — лагідно відповів Вотсон.

Цими словами суддя Вітберг глибоко образився, і праведне обурення забриніло в його голосі.

— Яке ви маєте право так казати? — закричав він. — Це нічим не виправдано. Це не має відношення до справи! Ви присутні тут, добродію, тільки як свідок, чуєте? Суд не бажає вислуховувати якісь там ваші особисті думки!

— Я тільки відповів на запитання, ваша честь— покірливо заперечив Вотсон.

— Зовсім ні! — знову вибухнув суддя. — І дозвольте попередити вас, добродію, дозвольте попередити, що ваше зухвальство тільки пошкодить вам! Знайте, що ми тут уміємо додержуватися закону й розуміємось на правилах чемності. Мені соромно за вас!

Поки чергова казуїстична суперечка між юристами знову перервала його розповідь про події у "Вандомі", Картер Вотсон без усякої гіркоти пройнятий тільки цікавістю та жалем спостерігав, як працює в нього на очах ця величезна й заразом нікчемна машина, що панує в його країні. Він бачив, як створіння-паразити, породження цієї машини, простягли

свої павучі мацаки і безсоромно та безкарно висмоктують хабарі в тисячах міст країни. Тут це діялося просто навіч: увесь суд на чолі з суддею плазує перед шинкарем тільки тому, що в руках у того виборчі голоси. Жалюгідно виглядало це одне з багатьох облич багатоликої машини, що розплаталася чорною тінню над кожним містом і штатом.

Знайома фраза весь час крутилася в голові Вотсона: "Це ж просто сміх! " Раптом, у самому розпалі суперечки, він мимоволі голосно пирснув, чим накликав на себе сердитий погляд судді Вітберга. Ці хамуваті законники, вирішив Вотсон, цей хамуватий суддя у тисячу разів гірші від задирливої офіцерні хоч би й на найгірших суднах, бо ті не просто заводилися битись, а й самі боронилися, тоді як ці дрібні шахраї ховаються за спиною закону. Самі вони завдавали ударів, але нікому не дозволялося їм віддячити:

за ними-бо стояли тюремні камери та поліційні кийки, їх захищали тупоголові поліцаї, що за гроші стали професійними людоморами. Однак гіркоти він не відчував. Вульгарність та бридкість цього видовища покривались його неймовірним комізмом, а Вотсонові ніколи не бракувало рятівного почуття гумору.

Хоч як його страхано і смикано, Вотсон одначе, спромігся просто й правдиво викласти всю справу, і, незважаючи на прискіпливий перехресний допит, у його розповіді не виявлено жодної непослідовності. Зовсім інакше було з фальшивими свідченнями Петсі та двох його приятелів. Але й оборонець Петсі, і прокурор — обидва підтримували обвинувачення, не заглиблюючись в аргумента. Вотсон спробував протестувати, але прокурор прицитьнув його, — мовляв, він громадський обвинувач і знав свою справу.

"Патрік Горен засвідчив, що його життя було під загрозою і що він мусив захищатись, —такими словами починався вирок судді Вітберга. — Містер Вотсон засвідчив таке саме щодо себе. Кожний з них присягнув, що на нього безпідставно напав супротивник. Згідно із законом, сумнів іде на користь відповідача. В даному випадку мають місце поважні

сумніви. Отже, у справі "Громада проти Картера Вотсона" сумнів іде на користь Картера Вотсона, і його тим самим звільняється з-під арешту. Ці ж самі міркування слушні й у справі "Громада проти Патріка Горена". Сумнів іде на його користь, і його звільняється з-під арешту. Раджу обом відповідачам потиснути один одному руки і помиритися".

Перший заголовок, що його прочитав Вотсон у вечірніх газетах, був такий: "КАРТЕРА ВОТСОНА ВИПРАВДАНО". Інша газета повідомляла: "КАРТЕР ВОТСОН УНИК ШТРАФУ". Але всіх перевершила стаття, що починалася словами: "КАРТЕР ВОТСОН — ГАРНИЙ ПАРУБ’ЯГА". Звідси Вотсон довідався, як суддя Вітберг порадив обом забіякам потиснути один одному руки, що вони відразу й зробили. Далі мовилося таке:

— Що ж, хильнім по чарці з доброї нагоди, — запропонував Петсі Горен.

— Згода, — відказав Картер Вотсон.

І, взявшися під руки, вони подалися до найближчого шинку.

IV

Кінець кінцем ця пригода не залишила гіркоти у Вотсоновій душі. Це був лише новий соціальний досвід, і його наслідком стала ще одна книжка Вотсона під назвою "Поліційне судочинство. Спроба аналізу".

Роком пізніше, одного літнього ранку Вотсон приїхав на своє ранчо і, залишивши коня, пішки побрався через невеликий яр, щоб глянути, як росте гірська папороть, висаджена минулої зими. Вийшовши з яру, він опинився на всіяному квітами лузі, у чарівному затишному куточку, що його відокремлювали від решти світу низенькі пагорби та групи дерев. І тут він побачив людину, яка, мабуть, забрела сюди з літнього готелю в містечку, за милю звідси. Вони зійшлися віч-на-віч і одразу впізнали один одного. Незнайомець виявився суддею Вітбергом. Факт порушення межі

приватної власності годі було заперечити: хоч Вотсон і не був щодо цього дуже прискіпливий, але межовими знаками таки обставив своє ранчо.

Суддя Вітберг простягнув руку, якої Вотсон "не помітив".

— Політика — брудна справа, чи не так, судде? — зауважив Вотсон. — О так, я бачу вашу руку, але не хочу її потиснути. Газети тоді писали, що я після суду потиснув руку Петсі. Я не робив цього, ви знаєте, але дозвольте відверто заявити, що я в сто разів охочіше потиснув би руки йому та його гидким приятелям, аніж вам.

Суддя Вітберг зовсім розгубився, і поки він відкашлювався та гмикав, спромагаючись на слово, Вотсонові спало на думку розіграти який-небудь дошкульний жарт.

— Така освічена людина, з таким багатим досвідом — і раптом така ворожість. Не чекав я... — почав суддя Вітберг.

— Ворожість? — перепитав Вотсон. — Зовсім ні. Не така в мене вдача. А щоб довести це, дозвольте показати вам дещо цікаве, — такого ви досі ще не бачили, — Вотсон підняв з землі каменюку завбільшки з кулак. — Бачите? А тепер дивіться на мене.

З цими словами Картер Вотсон садонув каменюкою себе по щоці. Камінь розтяв шкіру до кістки, цебеніла кров.

— Загострий трапився, — пояснив він остовпілому судді, що подумав, чи не збожеволів, бува, Вотсон. — Мені треба

трохи поранитися в такій справі переконливість — це головне.

Далі він знайшов інший, гладенький камінець і знову кілька разів стусонув себе по щоці.

— Отак! — примовляв він. — За кілька годин вона так позеленів і почорніє, що краще й не треба. Буде цілком правдоподібно.

— Ви божевільний! — тремтячим голосом промимрив суддя.

— Не грубіяньте! — відказав Вотсон, — Бачите моє знівечене, заюшене обличчя? Отже, це ви зробили своєю правою рукою. Бац-бац — ви двічі вдарили мене. Це брутальний, нічим не спричинений напад. Моє життя у небезпеці, і я мушу захищатися.

Пройнятий жахом, суддя Вітберг відсахнувся, побачивши перед собою погрозливі кулаки.

— Якщо ви мене вдарите, я вас заарештую! — погрозився суддя,

— О, це ж саме і я казав Петсі, — була відповідь, — І знаєте, що він відповів на те?

— Ні.

— Ось що!

У ту ж мить Вотсон правим кулаком загилив у ніс судді Вітберга — і законник беркицьнувся горілиць.

— Встаньте! — наказав Вотсон. — Встаньте, якщо ви порядна людина. Так казав мені Петсі, ви знаєте.

Суддя Вітберг, одначе, волів уже лежати, аж поки його підняли за барки — але тільки для того, щоб знову збити з ніг. Після цього почалася справжня індіянська різанина. Суддю Вітберга бито за всіми правилами в лице й у вуха, його тягайо долілиць по траві, і всі ці дії Вотсон супроводив розповіддю, як саме робив те Петсі Горен. Хоч він і

розходився, але не забував і про себе: час від часу старанно завдавав собі окремих ударів, що лишали у нього на обличчі достатньо переконливі синці. Раз поставивши бідолаху-суддю на ноги, Вотсон ухистився навмисно розквасити собі носа об голову цього добродія. Ніс заюшило кров’ю.

— Бачите! — закричав Вотсон, відступаючи на крок і майстерно розвозячи кров по всій сорочці. — Це ви своїми кулаками. Це просто жахливо! Я ледь живий. Я мушу знову захищатися.

І ще раз удар кулака звалив суддю Вітберга на землю;

— Я накажу заарештувати вас, — схлипував той лежачи.

— Це саме казав і я Петсі.

— Жорстокий... — схлипував суддя, — нічим не спричинений напад...

— О, і це я казав Петсі.

— Я вас заарештую, будьте певні.

— То ще побачимо.

З цими словами Картер Вотсон зійшов у яр, сів на коня і помчав у містечко.

Годиною пізніше, коли суддя Вітберг дошкутильгав до готелю, його заарештував місцевий констебль за напад та побиття Картера Вотсона.

V

— Ваша честь, — казав Вотсон другого дня сільському судді, заможному фермерові, який тридцять років тому закінчив тваринницьку школу. — Через те, що цей Сол Вітберг, сам напавши на мене, ще насмілився мене звинувачувати, нібито я його побив, вважаю за можливе з'єднати обидві справи в одну. Тим більше, що свідчення й факти в обох справах однакові.

Суддя погодився і приступив до розгляду здвоєної справи. Вотсон, як свідок обвинувачення, почав свідчення перший.

— Я збирав квіти, — заявив він, — збирав квіти на своїй власній землі і навіть гадки не мав про якусь небезпеку. І раптом з-за дерев вискочив цей чоловік. "Я — Додо, — каже він, — і можу тебе на порох стерти. Руки вгору! " Ну, я собі всміхнувся, а він — бац-бац — ударив мене, збив з ніг і розсипав мої квіти. Лаявся він при цьому так, що й не сказати. Я заявляю, що це нічим не виправданий, брутальний напад. Погляньте на мою щоку! А ніс! Не знаю, чим можна це пояснити. Певно, він був п'яний. Не встиг я отямитись, як він мене побив. Життя моє було в небезпеці, і я мусив захищатись. Оце й усе, ваша честь, хоч я, і мушу сказати на закінчення, що це мені й досі не зрозуміле. Навіщо, наприклад, він назвався Додо? Чому безпідставно напав на мене?

В такий спосіб Солу Вітбергові було наочно проілюстровано мистецтво кривоприсяжництва. Дуже часто зі свого високого місця він поблажливо вислуховував фальшиві свідчення у справах, сфабрикованих поліцією. І ось уперше їх спрямовано проти нього, і при цьому він не сидів на чолі суду, маючи до підпори бейліфів, поліційні кийки та тюремні камери.

— Ваша честь! —заволав він. — Ніколи в житті не чув я такої несосвітенної брехні, і то в живі очі!

Тут скочив на ноги Вотсон:

Ваша честь, я протестую! Вам вирішувати, чи правда це, чи брехня. Свідок повинен тільки давати свідчення про самі події. Його особисті думки про мене чи про будь-що інше анітрохи не стосуються до справи.

Суддя почухав потилицю і досить-таки флегматично виявив своє обурення.

— Маєте слушність, — вирішив він. — Я дивуюся, містере Вітбергу: ви начебто суддя, кажете, що добре знаєтесь на законі, а самі так протизаконно поводитесь. Своїми манерами й поведінкою, добродію, ви скидаєтесь на дуже непевну особу. Це проста справа про напад і побиття. Нам треба встановити, хто перший завдав удару, а ваша думка про особу містера Вотсона нас зовсім не цікавить. Викладайте суть справи.

Сол Вітберг з досади ледве не прикусив свої посинілі, розпухлі губи, та біль вчасно його стримав. Тоді він щиро виклав, як усе було.

— Ваша честь, —— втрутився Вотсон, —я гадаю, ви спитаєте, що він робив у моїх володіннях?

— Запитання дуже доречне. Так що ви робили, добродію, у володіннях містера Вотсона?

— Я не знав, що то його володіння.

— Це порушення меж, ваша честь! — скрикнув Вотсон. — Знаки застовплено на видноті!

— Я не завважив ніяких знаків, — відказав Сол Вітберг.

— Але я сам їх бачив! — накинувся на нього суддя. — Вони дуже примітні. І попереджую вас, добродію: коли ви хитруєте вже в такій

дрібниці, то тим самим ставите під підозру й важливіші свої твердження. Чому ви вдарили містера Вотсона?

— Ваша честь, я вже казав, що не завдав жодного удару.

Суддя зиркнув на розпухле, все в синцях обличчя Картера Вотсона і перевів погляд на Сола Вітберга.

— Гляньте на щоку цієї людини! — загримів він. — Коли не ви, то хто його так спотворив і скалічив?

— Як я вже пояснив...

— Будьте обережні, — застеріг суддя.

— Так, я буду обережний. Я не скажу нічого, окрім щирої правди. Він сам себе вдарив каменюкою. Він побив себе двома каменюками.

— Де це бачено, щоб людина, — звичайно, нормальна людина, — сама себе калічила, розбиваючи каменюкою ніжні й вразливі частини свого обличчя? — запитав Картер Вотсон.

— І справді, це на байку скидається, — виснував суддя. — Містере Вітбергу, ви не п’яні були?

— Ні, добродію.

— Ви ніколи не п’єте?

— Тільки при нагоді.

Суддя глибокодумно замислився над цією відповіддю, а Вотсон тим часом підморгнув Вітбергові. Але цьому багатостраждальному добродієві було не до жартів.

— Дивний, дуже дивний випадок, — заявив суддя, перш ніж виголосити вирок. — Свідчення обох сторін абсолютно несумісні, і жоден відповідач не має свідків. Кожен твердить, що напад вчинив другий. У мене немає ніякої змоги встановити істину. Але я все ж маю особисту думку про всю цю історію, містере Вітбергу, і я б радив вам вибратися звідси і надалі триматися на поважній відстані від володінь містера Вотсона.

— Це неподобство! — випалив Сол Вітберг.

— Сядьте на місце, добродію! — гримнув на нього суддя. — Ще раз переб’єте мене — і я вас оштрафую за неповагу до суду. Попереджую, штраф буде великий: ви самі суддя, тим більше мусите шанувати гідність суду. Зараз я оголошу вирок:

"Закон твердить, що сумнів іде на користь відповідача. Як я вже казав, у мене немає ніякої змоги встановити, хто завдав першого удару. Тому я мушу, на превеликий жаль, — тут він примовк і грізно глянув на Сола Вітберга, — в обох справах виправдати відповідачів. Ви обидва вільні, панове".

— Що ж, хильнім по чарці з доброї нагоди, — запропонував Вотсон Вітбергові, коли вони вийшли із зали суду, але цей вельми обурений добродій чомусь відмовився подати йому руку й піти з ним до найближчого шинку.